

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞ YILLARINDA
SAĞLIK HİZMETLERİ
HEALTH SERVICES IN THE FOUNDATION PERIOD OF
TURKISH REPUBLIC**

Erdem AYDIN

University of Hacettepe Faculty of Medicine Department of History of Medicine
06100 Sıhhiye, ANKARA-TURKEY

ÖZET

Kurtuluş Savaşı'nın ardından Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti çağdaş değerleri kendine ilke edinmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra, diğer toplumsal ve kültürel alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da çok önemli tarihsel değişimler yaşanmıştır. Bu değişim sürecinde, Atatürk'ün benimsemiş olduğu sağlık anlayışı son derece belirleyici olmuştur. Yeni dönemde kişi sağlığının korunması ve sürdürülmesi toplumsal bir olgu olarak kabul edilmiştir. Atatürk'ün vurguladığı nokta, halka sağlık hizmeti götürmenin devlete düşen bir görev olduğu şeklindedir. Cumhuriyet yönetimi sağlık sorunlarına hızlı bir şekilde çözüm getirirken, uzun süre Bakanlık görevinde bulunan Dr. Refik Saydam 'ın bu alandaki katkıları çok büyük ve kalıcı olmuştur. Onun çalışmaları neticesinde sağlık hizmetlerinin Türkiye 'de teşkilatlanma ve kurumsallaşmasının temelleri atılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti, Türkiye'de sağlık politikası, Türkiye'de sağlık teşkilatlanması, tıp tarihi.

ABSTRACT

Following the War of Independence, the Republic founded by Mustafa Kemal Atatürk adopted modern values as its principle. As it was the case in other social and cultural aspects, the health sector also experienced very important historical changes after the declaration of the Turkish Republic. Atatürk's views regarding health, played a very effective role during the said transformation period. The new era paved way for the acceptance of good health as a social phenomenon. The point emphasized by Atatürk was centered around the fact that it was the duty of the State to extend health services to the populace. The role played by Dr. Refik Saydam, in the State's effort in trying to provide solutions to health problems, was invaluable. His work formed the base upon which health institutions were formed and developed.

Key words: Mustafa Kemal Atatürk, Turkish Republic, health policy in Turkey, health institutions in Turkey, medical history.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardında yatan felsefe, bilindiği gibi çağdaş değer ve kavramlarla donanmış bir ülke ve devlet yapısıdır. 20. Yüzyılın başlarında yeni kurulan bir devlet olarak Türkiye, döneminin en ileri insani ve teknik unsurlarını bünyesinde toplamaya çalışmıştır. Atatürk devrimleri bunun en somut kanıtıdır ve Cumhuriyetin genel devlet anlayışı; bilim, toplum ve kültürde daima çağdaş dünya değerlerine dönük bir anlayıştır. Cumhuriyetin kuruluş yılları böylesi bir tarihsel değişimin coşkusu içerisinde geçmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılıp, Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra hemen girilen toplumsal dönüşüm etkisini hemen her yerde göstermiştir. Hem doğrudan hem de dolaylı etkilerle ülke yaşamına yerleşmeye başlayan yenilikçi ve modern anlayış hemen her türlü bireysel ve toplumsal öge üzerinde etkili olmuştur. Bu hamlenin içerisinde sağlık alanında olup bitenler de çağı yakalamak isteyen bir ülke için kuşkusuz örnek oluşturacak niteliktedir. Atatürk'ün ülkemizde gerçekleştirmek istediği bütüncül tarihsel dönüşüm içerisinde çağdaş sağlık anlayışı ve hizmetlerini de kattığı açıktır. Gerçekten de batıdaki bazı ülkeler dışında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti yönetiminin sağlık alanında gösterdiği hamle, dünya ölçeğinde ses getiren bir girişim olmuştur. Sağlık alanında geliştirilen anlayış ve üretilen hizmet, bu alanda Türkiye'nin o dönemde birçok ülke arasında kendine önemli bir yer edinmesi neticesini vermiştir (1). Çağı yakalamanın araçlarından birinin sağlık alanındaki icraatlarla gerçekleşeceği, daha o zamanlar farkında olunan bir olgudur.

Bu çerçevede gelişen sağlık hizmet anlayışının en temel unsurlarından biri; devlet-hükümet katında bu alana özel bir bakanlık teşkilatının oluşturulmasıdır. Sağlık Bakanlığımız'ın kuruluş tarihine baktığımızda bunun, ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kuruluşundan bir gün önce 3 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği 2 Mayıs 1920'de tarihi olduğunu görürüz (2). Görülüyor ki, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının insan sağlığının korunması ve sürdürülmesine yönelik icraat hedeflerinin temeli daha Cumhuriyet'in ilanından önce atılmıştır. Bir ülkede kurtuluş savaşı sürdürülürken, halkın sağlık sorunlarının öncelikle ele alınması Cumhuriyeti kuranların bu konuda ne kadar emin ve bilinçli olduklarını gösterir. Türkiye, sağlık hizmetlerinin bakanlık düzeyinde temsil edildiği öncül ülkelere göre biri olmuştur (3).

Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Hizmet Anlayışı

Sağlık alanında gerçekleştirilmek istenenleri Atatürk'ün çağdaş toplum kurma yolunda geliştirdiği sistematığın bir parçası olarak görmek yerinde olur. Çağdaş bir sağlık hizmeti sunabilmek için her şeyden önce bu konudaki öncül kavram, değer ve anlayışa sahip olunması

gerekmektedir. Bunun için geriye dönüp baktığımızda ve o yıllarda dünyada olup bitenlere göz attığımızda neler görüyoruz ?

Sağlık konusunun, ilkel dönemlerden beri insanlığının önde gelen ortak sorunlarından biri olduğu açıktır. İnsanlar herhangi bir hastalık/sakatlıkla karşı karşıya geldiklerinde ya kendi başlarının çaresine bakmak ya da bir başkasından yardım istemek durumundadırlar. Yardım istenecek bu kişi bildiğimiz gibi en başta hekimdir. Kişilerin bir hekime ulaşması, gerçekte bir olanak işidir. Hekimi bulmak ve hekim ile birlikte tedavi masraflarını karşılamak ayrı bir ekonomik meseledir. Dolayısıyla hekim ve sağlık hizmetinden yararlanabilmek, dünyadaki her insan için hep başlı başına bir sorun olmuştur.

Bunlar göz önüne alındığında biliyoruz ki, dünyada uzun yıllar, kişiler kendi sağlık sorunlarına kendileri çözüm bulmak durumunda kalmışlardır. Bu konudaki toplumsal yardım sınırlı kalmış en azından temel bir anlayışa dönüşmemiştir. Çeşitli zaman dilimlerinde, dünyanın farklı yerlerinde ülke yöneticileri sağlık alanında bazı hizmetlere girişeler de, bunlar sistemli bir anlayış ve politikanın ürünü değil, kişisel ya da tekil girişimler olmaktan öteye gidememiştir. Örneğin Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde vakıflar aracılığıyla kurulan darüşşifalarda, hastalar parasız muayene edilse ve ilaçları parasız verilse de; bu, bugünkü anladığımız anlamda devlet-birey ilişkisinde devlete düşen sorumluluğunun yerine getirilmesi anlamında olmamıştır. Kaldı ki, Selçuklu ve Osmanlı'daki bu uygulamalar, o dönemlerin batıdaki uygulamalarıyla mukayese edildiğinde, bir hayli gelişmiş bir anlayışı temsil eder.

Devletin sağlık alanındaki sorumluluklarına yönelik belli anlayış ve politika gelişiminin ilk adımları, yeni denebilecek tarihte, 19. Yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle de bu yüzyılın ikinci yarısında atılmıştır. Bu yıllarda toplumsal-ekonomik-siyasal dinamikler doğrultusunda Batı ülkelerinde bireyin sağlığı, toplumun bir sorunsalı haline dönüşmüş ve devlet yönetimlerinin bu konuda yükümlülük altına girmesi kaçınılmaz olmuştur. Söz konusu anlayışın en önemli gerekçelerinden biri de insan sağlığının ekonomik-toplumsal gelişmeler kaynaklık eden bir potansiyel olduğunun anlaşılmasıdır. Sağlık hizmetlerinin ideal ölçülerde yerine getirilmesi ile daha iyi, daha zengin, daha mutlu, daha güvenli bir toplum yaratma yollarından biri daha ortaya çıkmıştır (1).

Çağdaş sağlık yaklaşımı açısından kritik olgu, herhangi bir devlet yönetiminin halkın sağlık sorunlarına çözüm getirme konusunda sorumluluk almak isteyip istemediğinin tespit edilmesidir. Bugün için, uygulama yöntemi değişik biçimlerde de olsa dünya yüzeyinde vatandaşlarının sağlık sorunlarına ilgisiz kalan, bu konuda herhangi bir görev üstlenmeyen bir

devlet göstermek neredeyse imkansız gibidir. İşte bu bağlamda çağdaş sağlık politikalarının bir örneği de 1920'lerde Atatürk'ün önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti tarafından hayata geçirilmesidir.

Konuyu bir kere daha vurgulamak istersek herhalde yine en iyi şekilde Atatürk'ün şu sözleri ile vurgulayabiliriz: **"Ulusumuzu güvenlik içinde yaşatmak temel amaçlarımızdan biri olduğu gibi onun sağlığına özen göstermek ve olanaklarımız ölçüsünde toplumsal acularımıza çözüm bulmak hükümetimizin genel görevlerinden biridir"** (4). Atatürk düşüncelerinde yer alan hedef bellidir: Ülkenin güvenliği konusunda olduğu gibi sağlık hizmetleri konusunda da gerekenleri yerine getirmek devlet yönetiminin bir görevi olmalıdır.

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne düşen sorumluluğu yine başka sözleri aracılığıyla da dile getirmiştir. Bunlardan birinde Atatürk **"Ulusun, ulus gençlerinin, çocuklarının sağlıkları, sağlamlıkları, gürbüzlükleri devletin üzerine düşmesi gereken çok önemli bir sağlık işidir"** (5) derken, bir başka konuşmasında **"Çocukların sağlıklı ve gürbüz olmaları için yaşadıkları bölgenin sağlıklı olmasını sağlamak Devlet halindeki siyasi kuruluşların en birinci görevidir"** (6) demektedir. Bir başka sözünde olduğu gibi, Atatürk ülkedeki bir sağlık hizmetini "milli" bir görev olarak tanımlamakta ve **"Kendine, inkılabın ve inkılapçılığın çeşitli ve hayati vazifeler verdiği Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı her zaman, üzerinde dikkatle durulacak milli meselemizdir"** (7) ifadesini kullanmaktadır.

Yukarıdaki sözlere bakarsak, bugünkü ifade biçimleri doğrultusunda Atatürk'ün bireylerin "sağlık hizmetinden yararlanma" hakkından söz ettiğini söyleyebiliriz. 1930'da yürürlüğe giren "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu"nun birinci maddesi de sağlık hizmetlerinin devlet tarafından sahiplenildiğini Atatürk'ün cümlelerine yakın ifadelerle şu şekilde açıklar: **"Memleketin sıhhi şartlarına ve milletin sıhhatine zarar veren bütün hastalıklar veya sair muzır amillerle mücadele etmek ve müstakbel neslin sıhhatli olarak yetişmesini temin ve halkı tıbbi ve içtimai muavenete mazhar eylemek umumi Devlet hizmetlerindedir"** (8). Atatürk, sağlık konusundaki bu hizmet anlayışının her Cumhuriyet hükümeti tarafından yerine getirilmesi gerektiğini önemle belirtmiştir (9).

Sağlık alanında, 19. Yüzyıldaki değişimin önemli etmenlerinden birinin insan sağlığının toplum gelişmesindeki rolünün öneminin anlaşılması olduğunu söylemiştik. Kurtuluş Savaşı ertesindeki yokluk koşullarında insan sağlığının, ülkenin geleceği için ne anlama geldiğini ilk başta Atatürk fark etmiş ve ülkenin sosyo-ekonomik geleceğinin temellerinde insan sağlığına yapılacak olan yatırımın olduğunu dile getirmiştir. **"Nüfusumuzun korunması ve**

artırılması amacına önemle dikkatlerinizi çekerim. Toplumun sağlığı için öngörülen köklü önlemler durmaksızın geliştirilmeli ve genişletilmelidir. Bereketli ve verimli olan Türk milletinin sürekli ve teknik sağlık önlemlerine kavuşunca, Türk vatanını dolduracak ve şenlendirecek güçte olduğuna kimsenin kuşkusu yoktur" (10).

Bugün için bir ülkenin sağlık durumunun değerlendirilmesi için anlamlı olan kavram ve değerlerin, daha o tarihlerde Atatürk'ün tarafından dile getirilen konular olduğunu söyleyebiliriz: **"Memleketimizin sıhhatini korumak ve takviye etmek, ölümü azaltmak, nüfusu çoğaltmak, bulaşıcı ve salgın hastalıkların tahribine karşı koymak ve bu surette millet fertlerinin dinç ve çalışmaya kabiliyetli sıhhatli vücutlar halinde yetişmesini temin etmeliyiz"** (4) sözlerinde olduğu gibi Atatürk "Sağlığın korunma ve geliştirilmesi", "ölümlerin azaltılması", "bulaşıcı ve salgın hastalıklarla savaşmak" şeklindeki bugün de geçerli olan sağlık hizmeti ilkelerinden söz etmektedir. Görüldüğü gibi Atatürk'ün çeşitli zamanlarda sağlık konusunda dile getirdiği görüşler ülkenin temel sağlık politikasını belirler niteliktedir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bu temel felsefe ışığında sağlık hizmetleri şekil bulmuştur.

Hizmet Teşkilatlanması

Bugün, Türkiye'de, yeterliliği tam olarak söylenemese de köylere kadar uzanan bir sağlık hizmet ağı mevcuttur. Hekim sayısının 75 bin civarında olduğu bilinmektedir. Oysa Cumhuriyet'in başında sağlık elemanı ve teşkilatlanması son derece yetersizdir. 1925 yılında ülkedeki tüm resmi kurumlardaki (Sağlık Bakanlığı, Askeri, İl Özel İdareleri gibi) hekim sayısı 1631 'dir. Bunun yanında 600 kadar da serbest çalışan hekimin bulunduğu tahmin edilmektedir. O tarihte 74 il ve 326 ilçe bulunmakta, il merkezlerinden 61'inde sağlık müdürü görev yapmaktadır (11). İlçe merkezlerinden 96'sında hükümet tabibi bulunmamaktadır. Diğer yandan ise Sağlık Bakanlığı'nın elinde hekim ve öteki sağlık elemanının sayıları ise şöyledir: Hekim 560, sağlık memuru 554, ebe 136, hemşire 69, eczacı 4 (12).

Sağlık teşkilatlanması açısından Cumhuriyet'in devraldığı sistem sağlık müdürlüğü-hükümet tabibliği sistemidir. Verilen sayılarda da görüldüğü gibi, devletin yetkili bir hekimi olarak daha birçok ilçe merkezinde hükümet tabibi bulunmamaktadır. Belediye, özel idare ve diğer özel nitelikteki hastanelerin sayısı ve yeterliliği hizmet açısından son derece kısıtlıdır. Atatürk ülkenin sağlık koşullarını umduklarından daha kötü olarak bulduklarını söyler (13).

İşte bu ortamda Cumhuriyet yönetimi köklü bir hizmet atağını başlatarak, yukarıda değindiğimiz gibi dünya genelinde dikkat çekecek olan önemli bir sağlık hizmeti planlaması ve

sunumuna yönelmiştir. Bu noktada zikredilmesi gereken çok önemli isim kuşkusuz Atatürk'ün yakın arkadaşı Dr. Refik Saydam'dır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yaklaşık 16 yıl Sağlık Bakanlığı görevinde bulunan Saydam, ülkemizdeki bugünkü sağlık teşkilatlanması ve hizmetlerinin temelini atmıştır. Atatürk'ün dile getirdiği sağlık ve hizmet felsefesinin ışığında, Saydam görevi süresince gerekli olanları sıra ile hayata geçirmiştir.

Cumhuriyet döneminde Devlet bir yandan tedavi edici hizmet ağını genişletmek isterken, öte yandan da konuyu sağlık hizmetlerinde büyük bir atığa geçmiştir. Bu dönemde tedavi ve koruyucu hizmetler bir bütün olarak düşünülmüştür. Bu nitelikte bütüncül bir hizmet ağı oluşturmak Cumhuriyet yönetiminin ideallerinden biridir. Bu çerçevedeki devlet politikasının en iyi göstergelerinden biri Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun, yasa gerekçesi metninde yer almıştır. Konuyla ilgili gerekçe metni şöyle demektedir: **"Aslında ekte sunduğumuz tasarıya benzer genel koruyucu sağlık yasaları pek az devlette vardır. Onlarda tamamen başka gerçeklerden kaynaklanarak düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Öteki bir çok devlette sağlık yasaları zaman zaman ve gereksinimler doğrultusunda hazırlanmıştır. Ancak son zamanlarda bütün sağlık konularını bir arada toplayan genel yasalar daha yararlı olduğu kabul edilmektedir. Bundan dolayı sağlık düzenlemeleri henüz yapılmamış olan yeni devletlerde kendi örgütlerine göre genel nitelikteki yasalar çoğalmaya başlamıştır. Bizde de bu konuda yapılan araştırmalar sonucunda önemli bütün sağlık konularını kapsayan genel nitelikteki yasanın düzenlenmesi daha yararlı olacağı öngörülmüştür"** (14). Böyle bir anlayışla, Dr. Saydam'ın "Anayasal" nitelikte olduğuna atıfta bulunduğu, yukarıda da söz ettiğimiz Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 1930 yılında yürürlüğe girmiştir.

Dr. Saydam ilk başta ülkenin sağlık alanındaki ihtiyaçlarını tespit etmiştir. Ülkenin ihtiyacı olan sağlık elemanı ve kurumları onun tarafından 1925 yılında şu şekilde tespit edilmiştir (12):

- 1) Devletin sağlık örgütünü genişletmek
- 2) Doktor sayısını artırmak
- 3) Numune hastaneleri açmak
- 4) Ebe yetiştirmek
- 5) Sağlık memuru yetiştirmek
- 6) Doğum ve çocuk bakımevi açmak
- 7) Verem sanatoryumu açmak

- 8) Sıtma mücadelesi yapmak
- 9) Frengi ve öteki sosyal hastalıklarla mücadele
- 10) Trahom ile mücadele
- 11) Sağlık-sosyal örgütlenmeyi köylere kadar götürmek
- 12) Sağlık-sosyal yasalarını yapmak
- 13) "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi"ni kurmak
- 14) "Hıfzıssıhha Mektebi"nin açılması

Burada, planlanan sağlık hizmetlerinin ana hatlarına bakıldığında görülmektedir ki; tespit edilmiş olan hedefler, personel/ hizmet birimi gibi sağlık hizmetleri için gerekli altyapısal gereksinimi karşılama ile koruyucu sağlık hizmeti üretme niteliğindedir. Tüm bunlar taşra ve kırsal kesime sağlık hizmeti götürme politikasıyla bir aradadır. Kuşkusuz, tespit edilen bu hedeflerin gerçekleşmesi ülkenin sınırlı olanakları içerisinde olasıdır ki, seneleri alacak bir girişimdir. Türkiye Cumhuriyeti o günden sonra tüm ülke düzeyine hizmet götürebilmek için; illerden ilçelere, ilçelerden köylere kadar sağlık personeli atayarak ve sağlık üniteleri kurarak gerekli hizmet altyapısını kurmaya çalışacaktır (15).

Atatürk de her türlü sağlık hizmetinin mümkün olduğu kadar hızlı ve kapsamlı biçimde yürütülmesini istemektedir (16). Sağlık hizmetlerinde arzulanan amaçlara ulaşabilmek için öncelikle salgın-bulaşıcı hastalıklara karşı savaşmak ve ülke çapında sağlık hizmetlerini örgütlemek öncelik almıştır. Bu dönemde sağlık hizmetlerinin büyük bir kısmının salgın hastalıkları önlemeye ve yok edilmesine harcandığı bizzat Atatürk tarafından dile getirilmiştir (17).

Bu çerçevedeki politika doğrultusunda Dr. Refik Saydam köylere kadar, koruyucu ve tedavi edici hizmetleri tüm taşraya götürebilmek için büyük uğraş vermiştir. Değindiğimiz gibi, o bu konuda iki hizmet sunum yöntemi uygulamıştır. Birincisi, bazı salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı "dikey örgütlenme" adı da verilen teşkilatlardır. Sıtma, frengi, trahom, verem gibi hastalıklara karşı Sağlık Bakanlığı içerisinde merkezi ve taşra birimleri bulunan özel hizmet örgütleri kurulmuştur. Bunlar hem merkezde hem de ihtiyaç duyulan bölgelerde teşkilatlanmaya gitmişlerdir (dikey örgütlenme). Özellikle Atatürk'ün "başlı başına mücadele" olarak tanımladığı (3) sıtma savaşı bu konudaki en önemli örnektir ki, yalnızca hizmeti bile sağlık alanındaki "devrimsel" bir olay olarak değerlendirenler bulunmaktadır (18).

Bazılarının daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulmaya başlanan bu hizmet birimleri ihtiyaçlar düzeyinde ülkede yayılmışlardır. Sıtma Savaş Teşkilatı tüm ülke düzeyine yayılırken, frengi (Karadeniz ve buna yakın bazı iller) ve trahom (Adana ve Güney-Doğu Anadolu illeri) teşkilatı ise ihtiyaç doğrultusunda bölgesel düzeyde olmuştur. Vereme karşı maddi yetersizliklerden dolayı özel bir örgüt kurulamamış, gönüllü kuruluşların katkıları ve Bakanlığın kurduğu senatoryum ve dispanserler ile mücadele yürütülmüştür. 1960'ta Bakanlık içerisinde Verem Savaş Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Zaman zaman ekipler kurularak ankilostoma (nekatoryuz) mücadelesi yapılmıştır. Bu mücadele teşkilatları aracılığıyla hekim ve öteki yardımcı sağlık personeli köylere kadar götürülebilmektedir (19,20,21).

Bazı salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı bu şekildeki "dikey örgütlenme" modeline karşılık Cumhuriyet yönetimi bugünkü "yatay örgütlenme" modelinin de temellerini atmıştır. Hükümet tabipliğinin yalnızca hekim ihtiyacını karşılamak ama bir sağlık hizmet ünitesini oluşturmak gibi bir amacının olmaması nedeniyle bu ihtiyacı karşılamak için taşra ve kırsal kesimde küçük hizmet ünitelerinin kurulması amaçlanmıştır. Hükümet tabiplerinin zaten koruyucu sağlık hizmetleriyle de görevli olması nedeniyle, planlanan bu hizmet ünitelerinde, ilk başta, tedavi edici hizmetlerin sunumu planlanmıştır. Bu amaçla 1924 yılında, dispanser olarak da bildiğimiz "Muayene ve Tedavi Evi" adı altında, taşrada ayaktan tedavi edici hizmet veren hizmet ünitelerinin açılmasına karar verilmiştir. Kurulmasına karar verilen muayene ve tedavi evlerinin sayısı 150 olmuştur (21,22).

Muayene ve tedavi evlerinin sayıları artırılmaya çalışılırken 1930'dan itibaren yeni bir dönem başlamıştır. 1930'da hizmete açılan Etimesgut Numune Dispanseri ötekilerden farklı olarak, hem koruyucu ve hem de tedavi edici hizmetleri birlikte yürütecek şekilde organize edilmiştir. Ülkemizde taşra ve kırsal kesim sağlık teşkilatlanmasında hizmet birimi olarak yer alacak olan bu tür ünitelerden ilki olan Etimesgut'taki söz konusu hizmet ünitesi 1937'den itibaren Sağlık Merkezi adını almıştır. Böylece ülkemizde "Sağlık Merkezleri" dönemi başlarken, Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun aracılığıyla 1961'den sonra sağlık merkezleri "Sağlık Ocakları" adını almışlardır (15).

Etimesgut Sağlık Merkezi ile ilgili olarak söz edilmesi gereken bir başka tarihsel gerçek, burasının bizzat Atatürk'ün girişimleriyle kurulmuş olmasıdır. Ankara'nın Etimesgut bölgesi özel bir çiftlik iken sahibi tarafından 1925 yılında Atatürk'e armağan edilir. Atatürk 1928 yılında Bulgaristan'dan gelen 50 hanelik bir göçmen grubunu buraya yerleştirir. Etimesgut Ankara merkezine bağlı bir bucak merkezine dönüşür. Etimesgut'ta özel bir önem verdiği anlaşılan Atatürk başka hizmet birimlerinin yanı sıra, sağlık hizmetlerinin de yürütülmesi için

buraya bir de dispanser açılmasını ister. Değindiğimiz şekilde o zaman için çok özel çalışma koşullarına sahip bu merkezi Atatürk 1937 yılında ziyaret eder ve açılan deftere izlenimlerini yazar (23).

Hastane hizmetleri ise Cumhuriyet'den önce daha çok Özel İdare ve Belediye hizmetleri şeklindedir. Cumhuriyet döneminde devam eden bu uygulama 1950'lere kadar sürdürülmüştür. Bununla birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sağlık Bakanlığı hastane hizmetlerinde de öncülük etmiş ve Türkiye'de mevcutlara kıyasla son derece gelişmiş hastaneler yapılmıştır. "Numune" hastaneleri olarak adlandırılan bu hastaneler adlarına layık biçimde gerçekten örnek oluşturacak nitelikte kurulmuşlardır. Çeşitli il merkezlerinde bu şekilde açılan hastanelerin sayısı 7 olmuştur (21).

Sonuç

Buraya kadar dile getirdiklerimizden anlaşılacağı gibi Atatürk'ün eseri olan Türkiye Cumhuriyeti, Türk insanına çağdaş dünyanın kapılarını açmıştır. Cumhuriyet ile birlikte her türlü alanda bir bütün olarak toplumsal bir devinim yaşanmıştır. Bu olgudan sağlık alanı da payını almıştır. Sağlık konusunda yapıp edilenler, çağdaş Türkiye'ye giden yolda kuşkusuz çok önemli kilometre taşlarından biridir. Cumhuriyet'le birlikte insan sağlığıyla ilgili çağdaş görüş ve hizmetler ülkemize yerleşmiştir. Bu konuda Atatürk'ün öncülüğü ve yönlendiriciliği tartışılmaz bir gerçektir. Türkiye'de böylesi temel bir yaklaşım üzerine sağlık hizmetleri inşa edilmiştir. Bu süreçte Dr. Refik Saydam'ın katkıları unutulamaz. Cumhuriyet yönetimi öncelikle halkın genelini ilgilenen sağlık sorunları üzerine gitmiş, koruyucu sağlık hizmetlerini öncelikle ele almış ve her vatandaş tarafından erişebilecek şekilde bir sağlık hizmeti kurmaya çalışmıştır. Diğer yandan Cumhuriyet ile birlikte sağlık hizmetlerinin dikey ve yatay örgütlenmesi sürecine başlanmıştır.

KAYNAKLAR

- 1- **Brockington CF.** "The History of Public Health" In: *The Theory and Practice of Public Health* Edited W. Hobson (ed), 4th ed. Oxford University Press, London, p. 1-7 (1975)
- 2- Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun. *TBMM Kavanin Mecmuası.* 1, 4 (1943)
- 3- **Şehsuvaroğlu BN, Demirhan AE, Güreşsever GC.** Türk Tıp Tarihi. Taş Kitapçılık-yayıncılık ltd. Şti, Bursa, s. 168 (1984)

- 4- **Atatürk MK.** *TBMM Zabıt Ceridesi.* 18, 2 (1959)
- 5- **Atatürk MK.** *TBMM Zabıt Ceridesi.* 25, 3 (1935)
- 6- *Atatürk'ün Sağlıkla İlgili Özdeyişleri ve Sözleri.* SSYB. Yay. Ankara (1981)
- 7- **Atatürk MK.** *TBMM Zabıt Ceridesi.* 20, 3 (1937)
- 8- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. *TBMM Kavanin Mecmuası.* 8, 201 (1930)
- 9- **Atatürk MK.** *TBMM Zabıt Ceridesi.* 19, 8 (1977)
- 10- **Atatürk MK.** *TBMM Zabıt Ceridesi.* 7, 3 (1970)
- 11- *TBMM Zabıt Ceridesi.* 15, 286-8,299-301 (1976)
- 12- *Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası.* SİMV Ankara s. 5-8, 16-30 (1942).
- 13- **Atatürk MK.** *TBMM Zabıt Ceridesi.* 10, 2 (1925)
- 14- *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu Esbabı Mucibe Layihası.* **TBMM Zabıt Ceridesi.** **18, 1** (..)
- 15- **Aydın E.** Türkiye'de Taşra ve kırsal kesim sağlık hizmetleri örgütlenmesi tarihi. *Toplum ve Hekim.* 12(80), 21-44 (1997)
- 16- **Atatürk MK.** *TBMM Zabıt Ceridesi.* **13, 3** (1930)
- 17- **Atatürk MK.** *TBMM Zabıt Ceridesi.* 28, 6 (1961)
- 18- **Akçay I.** *Atatürk Devrinde Sağlık Hizmetleri.* 9. Türk Tarih Kongresinden Aynbasım, *TTK Basımevi* (1989)
- 19- *Sağlık Dergisi Fevkalade Nüsha.* 22(10-11), 24-39, 87-96 (1948)
- 20- *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl.* SSYB Ankara s. 59, 91-5, 101-16, 129-33 (1973)
- 21- *Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası Vekaletin 10 Yıllık Mesaisi.* SİMV Ankara s. 47-71, 93-6. (1933)
- 22- *TBMM Zabıt Ceridesi.* 7, 72-85 (1970)
- 23- **Uğurlu MC.** *Türkiye'de öncü bir toplum hekimi Dr. Mehmet Cemalettin Or.* Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası. 47, 1-50 (1994)